

**Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 г.
Лінгвістычны агляд**

У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі знаходзіцца «Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 г.». Гэта падрабязнае апісанне стану добра вядомага будынка ў Міры ў палове яго некалькігадовага аднаўлення ў XVII ст. Пік рэстаўрацыйных прац Мірскага замка прыходзіўся тады на 1686–1689 гг., а патрэба ў іх існавала пасля зруйнавання замка “маскоўшчынай” (1660) падчас расійска-польскай вайны 1654–1667 гг. [2 (2: 18)].

Названае інвентарнае апісанне рабілася на распараджэнню маладога тракайскага ваяводы Ежы Юзафа Радзівіла, які ў той час гаспадарыў у замку, але такія інвентарныя апісанні праводзіліся не толькі з ініцыятывы гэтага нашчадка слаўнага роду Радзівілаў, а былі рэгулярнымі. Мірскі замак перайшоў ва ўладанне да Радзівілаў у 1569 г. пасля Ільнічаў. Нягледзячы на тое, што для Радзівілаў Мірскі замак быў “адпачынкавай” рэзідэнцыяй, а не “прэзентатыўнай” (апошняя знаходзілася ў Нясвіжы), намаганнямі яго новых гаспадароў Мірскі замак быў забяспечаны падобнымі апісаннямі ўжо з пачатку XVII ст. [2 (2: 20)].

Безумоўна, любое апісанне Мірскага замка, каштоўнага помніка архітэктуры, прыцягвае цікавасць, і да гэтага часу аналіз некалькіх інвентароў Мірскага замка, у тым ліку інвентара 1688 г., датычыўся менавіта архітэктуры і будаўніча-бытавых элементаў. Нядаўна на інвентар быў кінуты лінгвістычны погляд. Дагэтуль, нават калі праводзіўся ўважлівы разгляд лексічнай базы дакумента, супастаўленне яе з прыкладамі з роднасных моў, вынікі

былі перш за ўсё дапаможным матэрыялам для архітэктараў, гісторыкаў, рэстаўратораў. Гэтак у 1993 г. даследчыкам творчай архітэктурнай майстэрні пры Саюзе архітэктараў РБ Калніным В.В. быў падрыхтаваны асобны матэрыял “Замак у г.п. Мір. Архітэктурна-гістарычныя даследаванні. Рэнесансны перыяд (1569–1700)” [2], у якім прыведзены таксама слоўнік тэрмінаў “у сталярцы і скабянцы, словы гаспадарчага характару” [2 (2: 42–50)], які складаўся Калніным як дапаможнік пры перакладах інвентароў. Раней (1989) Калніным была зроблена праца па “мэталеўных” вырабах на помніках архітэктуры і іх назвах для рэстаўрацыйна-праектнага інстытута. Усе тэрміналагічныя напрацоўкі выконваліся даследчыкам на рускай мове з матывацыяй, якую ён прадаставіў наступным чынам: на той момант не былі распрацаваныя беларускія тэрміналагічныя слоўнікі па мастацтву і архітэктуры [2 (2: 4)]. Другой прычынай указана тое, што “многія словы са старадаўніх польскіх тэкстаў супадаюць па гучанні і сэнсу з адпаведнымі беларускімі. Тлумачэнне на рускую мову дае чытачам пашыранае ўяўленне аб прадмеце або з’яве, пазначаных у старых тэкстах” [2 (2: 5)].

Калнін самастойна рабіў пераклады дакументаў-інвентароў з польскай на рускую мову, дзе зноў жа сустракаецца спрэчнае абгрунтаванне [2 (2: 41)], чаму яго праца вялася на рускай мове: “Пераклад апісанняў зроблены на рускую мову дзеля больш поўнага вызначэння асобных паняццяў, якія ў выпадку скарыстання беларускага лексікону былі б менш выразныя з-за слоўнай блізкасці з польскай мовай”. Наш пераклад Інвентара рабіўся на рускую мову ў мэтах параўнання яго з папярэднім, выкананым В. Калніным.

Можна адзначыць, што пры ўсёй увазе і сапраўдных намаганнях вядомага спецыяліста В. Калніна да тэксту «Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 r.» не быў падданы якас-

наму лінгвістычнаму аналізу, успрымаўся як тэкст на “чыстай” польскай мове, пры гэтым не праводзілася якое-небудзь супастаўленне яго з беларускай мовай, а даследчыкі з архітэктурнай спецыяльнасцю не імкнуліся супрацоўнічаць з філолагамі.

Правесці гэта даследаванне ў філалагічным плане было цікава з розных пазіцый. Па-першае, з першых старонак новы пераклад гэтага тэксту ў шэрагу формаў адрозніваўся ад папярэдняга, у выніку ўзнікала архітэктурна-моўная дыскусія, што ў больш шырокай перспектыве істотная для аднаўлення сапраўднага выгляду замкавых інтэр’ераў. Розніца палягала на нязначных і даволі значных разыходжаннях, напрыклад: В сенях кухня (Калнін) – От сеней вход в кухню (наш пераклад); огороженный штакетом овощной огород городничего – огородик на овощи для городничего, отгороженный плетнем; три неисправные железные пушки – три железных пушки, не установленные на станок; старый взвод – старый подъемный мост і інш.

Па-другое, Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 г. трапляе ў доўгі шэраг пісьмовых сведчанняў выкарыстання польскай мовы ў ВКЛ. Існуе рэальная неабходнасць аналізу рукапісаў і старадрукаў, што ствараліся на польскай мове на беларускіх аўтахтонных землях – вынікі былі б тымі эмпірычнымі дадзенымі, што ўзмацнілі б тэарэтычную базу па гэтым пытанні. Узгаданае інвентарнае апісанне 1688 г., як адзін з магчымых тэкстаў, прыцягнула нашу ўвагу менавіта ў сувязі пытаннем ступені распасюджанасці польскай мовы на тэрыторыі, якая ад пачатку не была польскамоўнай.

«Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 г.» уяўляе сабой рукапісны тэкст на 13 старонках, напісаны адной рукой. Ён не з’яўляецца прамым прыкладам маўленчай практыкі і створаны схематычна, без эмацыянальнай афарбоўкі. Інвентарнае

апісанне мае заглавак, дзе ўказана імя сакратара, які ствараў дакумент:

“Інвентар Мірскага замку, па наказе Ясна Асвечанага Ягамосця князя Ежы Радзівіла, падчашага Вялікага княства Літоўскага, Дабрадзеля майго, наноў складзены Ягамосцям Міхаілам Тышкевічам, чашнікам брацлаўскім, сакратаром Яго Каралеўскай Вялікасці, камісарам, а мне, гараднічаму мірскаму, Міхаілу Казіміру Шульцу, даручаны пад дагляд і кіраванне дня 15 актобра, году 1688.

1688 г., месяца актобра, 15 дня”

На падставе аднаго толькі заглаўка можна ацаніць сітуацыю стварэння даследаванага рукапісу, якая з’яўляцца даволі складанай. Мы не можам лічыць «Inwentarz Zamku Mirskiego 1688 г.» доказам таго, што вялікалітоўскія магнаты добра валодалі польскай мовай, бо тэкст не ствараўся самім Ежы Радзівілам, а нанятым ім, спецыяльна падрыхтаваным сакратаром, які сам паходзіў з брацлаўскага ваяводства, што было ў складзе ВКЛ, а сёння гэта тэрыторыя Украіны. Таксама не вядома, ці самастойна ствараў сакратар інвентарнае апісанне, ці ў прысутнасці мясцовай асобы, магчыма, пад дыктоўку. Важна, што тэкст інвентара ў канцы падпісвае мірскі гараднічы, які адпаведна чытаў і не меў заўваг да гэтага тэксту. Не выключана, што сакратар быў перакладчыкам зробленага без яго пераліку памяшканняў і рэчаў, што рабілася на рэгіянальнай польскай мове, ці нават на беларускай, нейкай мясцовай асобай. Усё гэта застаецца нявысветленым і дазваляе лічыць падобнае даследаванне толькі досведам, які не дае магчымасці прыйсці да канчатковых высноў. Пры гэтым шмат што можна выкрыць і прадставіць у якасці версіі.

З высокай доляй імавернасці можна казаць, што тэкст ствараўся ў коле людзей з польскай моўнай арыентацыяй. Узровень валодання польскай мовай у сакратара вельмі

высокі, заўважна, што ён валодае значнай часткай спецыяльнай лексікі па-польску (ołów, skarbiec, sklepisty, balasy, zaszczepka, zawias, uszaki, posadzka і інш.) і ўстойлівымі спалучэннямі польскай мовы (niecenie ognia, w ołów wrobione, gontami pokryta), патрэбнымі для стварэння інвентарнага апісання.

У даследаванні перыяд польская мова зацвярджаецца як абавязковая мова канцылярыі, на што былі створаны рэальныя падставы – падрыхтаваныя, адукаваныя ў Польшчы “сакратары Яго Каралеўскай Вялікасці”. Гэта аднак не прычыла распасуджанасці беларускай мовы, і беларускія элементы актыўна пранікалі ў мясцовыя польскамоўныя тэксты. “Беларускаць” выяўляецца не толькі ў запісе магчымага беларускага гучання, адрознага ад польскай мовы, не толькі ў іншай марфалогіі, склонавых парушэннях, але пры гэтым і ў наватворах – гэта імкненне стварыць словы, якіх няма, і яны павінны быць адрозныя ад беларускай мовы, таму яны імітуюць польскую мову з пункту гледжання стваральніка такіх слоў і яго моўнага багажу, альбо гэта моўнае скажэнне сапраўднай формы, часта пад уплывам роднай мовы, тым разам беларускай. Невялікі тэкст дэманструе даволі шмат прыкладаў “polszczenia” тэрміналогіі, стварэння мясцовага змешанага варыянта слова, напрыклад: okienko przedlugowate („strzeliste, wydłużone”), zamek wewnętrzny („wewnętrzny”), sklep bokowy („boczny”), w drzewo robione („wrobione”), więtrzniki („wietrzniki”), wschody („schody”), balki („belki”), stol („sufit”) nowa, óznica („piwnica”), drzewem zabite („drewnem”), bez zawias („bez zawiasów”), kruki („haki”), opierzony („oparty”), z policami („półkami”), piecek (“piecyk”), paręcza (беларускае аканне о>а, е>а) („poręcze”). Апошні прыклад шматкроць сустракаецца ў тэксце і не мае варыянтнай формы без акання, што дазваляе казаць пра яго рэгіянальную замацаванасць.

Могучы беларускі моўны ўплыў на мову і тэрміналогію Інвентара адчуваецца праз расхістанасць форм рода: *piec z kafli prostych / z kafel zielonych, sień zwierzynne/ wymoszczona sień*.

Да прыкладаў можна далучыць шмат іншых, “не зусім польскіх” тэрмінаў і выразаў: *do bokowego pokoju, zedel, policzka, nowa pomost z tarcic, żeścią obita, szklenica, miód pity*. Як тут не аспрэчыць меркаванне В. Калніна, што карыстанне “беларускім лексіконам” менш выразнае, чым рускім з прычыны “слоўнай блізкасці” з польскай мовай. Наадварот, у вялікай колькасці слоў даследчыку памылкова бачылася “слоўная блізкасць” польскай тэрміналогіі і беларускай, бо гэта былі або імітаваныя пад польскія беларускія назвы, або польскія з беларускім скажэннем. І безумоўна, варта было б прадставіць такі пераклад на беларускай мове са спробай узнаўлення беларускай тэрміналогіі таго часу і таго моўнага каларыту, які ствараўся змяшэннем беларускага і польскага маўлення.

Літаратура

1. НГАБ. Ф. 694. Воп. 2. Адз. зах. 4468. арк. ЛЛ. 13–19 адв.

2. Калнін, В.В. Замак у г.п. Мір. Том 2. Рэнесансны перыяд (1569–1700) / В. В. Калнін. Мн.: Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь, 1993. Архіў. Ф. 164. Воп. 3. Спр. 24.